

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาที่ผ่านมา ประเทศไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกประเทศหลายด้าน เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมแบบเปิด แนวทางการพัฒนาทางด้านสังคมในอดีตจนถึงปัจจุบันที่ผ่านมา นั้นยังมีลักษณะไม่ประสานและสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมของประเทศ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าการพัฒนาสังคมมีจุดเน้นแต่ทางด้านปริมาณหรือทางวัตถุเท่านั้น โดยขาดความสนใจในด้านคุณภาพหรือการพัฒนาจิตใจเท่าที่ควร ดังนั้นแนวทางการพัฒนาสังคมไทยจำเป็นต้องปรับจากการพัฒนาส่วนรวมมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมในระดับพื้นฐาน คือ ระดับ บุคคล ครอบครัว และชุมชน อันเป็นส่วนย่อยของสังคมให้มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า คนเป็นทรัพยากรมนุษย์อันมีค่าที่สำคัญยิ่งของประเทศและเป็นที่ยอมรับกันว่า หากได้มีการพัฒนาคนให้มีคุณภาพสูงขึ้นแล้วก็จะส่งผลให้ชุมชนและสังคมโดยรวมมีคุณภาพดีขึ้นอย่างแน่นอน จุดเริ่มต้นที่สำคัญของการพัฒนาคุณภาพคน ก็คือ การพัฒนาจิตใจ หากสามารถพัฒนาจิตใจของคนส่วนใหญ่ในชาติให้มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน และสังคมแล้ว ก็จะเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพประชากร ทั้งนี้เครื่องมือสำคัญของการพัฒนาจิตใจมนุษย์ ก็คือ ศาสนา

จากที่กล่าวมานี้เพียงเพื่อนแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มความเป็นไปได้ หรือโอกาสในการนำเอาพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาประยุกต์เป็นเครื่องมือสำหรับแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม สังคมไทยทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทพุทธศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยทุกระดับนับตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย ทุกหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้าน จำนวนพุทธศาสนิกชน ในปี 2537 มีถึง 56,016,756 คน หรือประมาณ 94.79% ของประชากรทั้งประเทศ (กรมศาสนา, 2537:7)

อดีตสังคมไทยเป็นสังคมเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง (Self Subsistence) ทุกสิ่งทุกอย่างของการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่มีขอบเขตอยู่แค่ในหมู่บ้าน เนื่องจากการสื่อสารคมนาคมกับสังคมภายนอกมีน้อย ทำให้ข้อมูลข่าวสารหรือการเปลี่ยนแปลงจากสังคมภายนอกเข้าสู่สังคมของตนได้ยาก สังคมแบบนี้เป็นสังคมแบบเก่า (Traditional Society) คนในสังคมจะยึดถือไสยศาสตร์หรือศาสนาเป็นที่พึ่ง แต่ในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางการสื่อสาร การสื่อสารทำได้รวดเร็วและสะดวกสบายกว่าเดิมมาก การแพร่หลายทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ การศึกษาระดับมัธยม ทำได้ง่ายขึ้น สังคมไทยเริ่มมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ มากขึ้น หรือพูดได้อีกนัยหนึ่งว่า "สังคมไทยกำลังก้าวไปสู่สังคมที่มีความเป็นสมัยใหม่มากขึ้น" การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางพระพุทธศาสนาอันเป็นสถาบันหนึ่งที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทย และเป็นที่ยอมรับนับถือกันมาเป็นพัน ๆ ปีจะหมดความสำคัญสำหรับคนไทยซึ่งเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน ถ้าเราดูกันอย่างผิวเผิน เราจะพบว่าความเข้าใจในพระพุทธศาสนาของคนไทยกำลังลดน้อยลงหรือไม่ก็กำลังเปลี่ยนแปลงไป แม้แต่พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่สืบทอดศาสนา ก็ได้ปฏิบัติตนไปตามบทบาทที่กำหนดไว้แต่เดิม เช่น กรณีของนายวินัย ละเอียดสุวรรณ ในบทบาทของพระยันตระ หรือกรณีของนายจำลอง คนชื่อ ในบทบาทของพุทธโฆภิกขุภิกขุ เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้คนไทยเกิดความสับสนต่อพุทธศาสนา ทำให้ความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เดิมลดน้อยลงหรือไม่ และเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศที่วัดตัวสูงขึ้นทำให้สมาชิกในสังคมต้องแข่งขันกันในเรื่องของเวลา การหาเลี้ยงชีพ และการอยู่รอดในสังคม เป็นเหตุให้ค่านิยมดั้งเดิม รวมทั้งการปฏิบัติพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของคนไทยเปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า คนไทยยังคงยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามากน้อยเพียงใด

มีการสำรวจทัศนคติต่อภาวะทางสังคมในเขตเมืองในหัวข้อ "ความเชื่อเรื่องบาปบุญ เป็นความเชื่อที่ล้าสมัยในปัจจุบัน" ปรากฏผลสำรวจดังนี้ (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: 2539)

เมือง	เห็นด้วย	เฉย ๆ	ไม่เห็นด้วย
กรุงเทพฯ	25.2%	27.7%	47.1%
เชียงใหม่	26.1%	18.2%	55.7%
หาดใหญ่	25.4%	19.6%	55.0%
นครราชสีมา	28.0%	14.7%	57.3%
ชลบุรี	22.3%	27.8%	49.9%

ผลการสำรวจชี้ให้เห็นว่า การเห็นด้วยกับความคิดที่ว่าความเชื่อเรื่องบาปบุญเป็นความเชื่อที่ล้าสมัย คิดโดยเฉลี่ยแล้วประมาณ 25.4% แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนบางส่วนกำลังคิดว่าความเชื่อหลักอย่างหนึ่งในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องล้าสมัย ซึ่งความคิดดังกล่าวอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับศาสนาในสังคมไทย

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ และ เพ็ญศรี กาญจนไฉย (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่องพุทธศาสนาเข้ากันได้หรือไม่กับความทันสมัย พบว่า นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 118 คน จากคณะต่าง ๆ มีนิสิตประมาณครึ่งหนึ่งมีความคิดเห็นในเชิงลบต่อศาสนา และให้เหตุผลว่าพุทธศาสนาไม่ทันสมัย ล้าหลัง เป็นเพราะพุทธศาสนาเต็มไปด้วยพิธีกรรมและไสยศาสตร์ นักศึกษายังมีความเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความมั่งงาย ไม่มีประโยชน์ และเป็นเครื่องมือของระบบทุนนิยม

Kahl (1968) ได้เปรียบเทียบลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมกับสังคมแบบทันสมัย ไว้ว่า "คนที่ทันสมัย" จะนับถือศาสนาอย่างมีเหตุผล มีความเชื่อทางศาสนาลดลง

Inkeles (1976) ได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างคนที่ล้าสมัย (Traditional Man) กับคนที่ทันสมัยมากกว่า (More Modern Man) ในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา พบว่า "เมื่อมีการพัฒนาในด้านการศึกษา จะทำให้คนมีความเชื่อเรื่องศาสนาลดลง คนจะมีความเชื่อในหลักการทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น"

จากการศึกษาของท่านเหล่านี้ เราอาจกล่าวได้ว่า "คนซึ่งเจริญ ซึ่งเป็นสมัยใหม่เท่าไร มักยิ่งห่างไกลศาสนาออกไปเท่านั้น" และเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่า คนไทยซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในขณะที่สังคมกำลังเปลี่ยนเป็นสังคมสมัยใหม่มากขึ้นทุกขณะ ความเชื่อทางศาสนาของสมาชิกในสังคมจะเป็นอย่างไร

ในภาวะสังคมปัจจุบันที่เรียกว่ายุคโลกาภิวัตน์ สภาพชีวิตของนิสิตนักศึกษาในปัจจุบันได้คลุกคลีอยู่กับสภาพการที่มีความเจริญทางด้านวัตถุอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ได้รับการศึกษาสูงในวิชาการสมัยใหม่ ด้วยเทคโนโลยีที่สูงขึ้น รับรู้ข่าวสารของโลกตะวันตกได้ในชั่วดวาทะพริบด้วยเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ในขณะที่เดียวกันนิสิตนักศึกษาเหล่านั้น ก็อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดก็ว่าได้ ไม่ว่าจะเป็นสังคมระดับครอบครัว สังคมระดับชุมชน หรือแม้กระทั่งสังคมระดับประเทศ แม้แต่การเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นแบบไม่เป็นทางการ หรือแบบเป็นทางการในระบบการศึกษาของประเทศล้วนแล้วแต่มีการเรียนการสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาบรรจุอยู่ในหลักสูตรมีทั้งที่เป็นวิชาบังคับ และวิชาเลือก จากการเปลี่ยนแปลงในสิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้เกิดความคิดเกี่ยวกับศาสนาแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไป อาจจะมีเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้น มีความเข้าใจในหลักธรรมยิ่งขึ้น ด้วยการเผยแพร่หลักธรรมผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ หรือในทางตรงกันข้ามความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอาจลดน้อยลง หรือเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาของตนลดลงด้วยการรับเอาสิ่งใหม่ ๆ ความคิดใหม่ ๆ ที่ผ่านเข้ามาทางการสื่อสารที่ทันสมัย ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้ เพื่อต้องการทราบว่านิสิตนักศึกษาในปัจจุบัน มีสภาพแวดล้อมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร มีความใกล้ชิดไกลศาสนามากน้อยแค่ไหน มีความรู้ ความเชื่อความศรัทธา ตลอดจนทัศนคติต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร และในขณะเดียวกันความทันสมัยในลักษณะของแนวคิด ตลอดจนการเปิดรับสื่อมวลชนของนิสิตนักศึกษาเหล่านี้เป็นอย่างไร ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ไม่น้อยในการที่จะนำแนวคิดเหล่านี้มาไตร่ตรองพิจารณา เพื่อจะได้เผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถูกต้อง และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ตลอดจนการดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทย ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่าง

1. สภาพแวดล้อมทางศาสนาของครอบครัวกับความเชื่อทางพุทธศาสนา
2. ความใกล้ชิดไกลศาสนากับความเชื่อทางพุทธศาสนา
3. ความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมทางพุทธศาสนากับความเชื่อทางพุทธศาสนา
4. การเปิดรับรายการธรรมะทางสื่อมวลชนกับความเชื่อทางพุทธศาสนา
5. การเปิดรับสื่อมวลชนกับความเชื่อทางพุทธศาสนา
6. การเปิดรับสื่อมวลชนกับความทันสมัยในระดับบุคคล และ
7. ความทันสมัยในระดับบุคคลกับความเชื่อทางพุทธศาสนา

ของนิสิตนักศึกษา

ขอบเขตการวิจัย

ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่เป็นนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ และเอกชนที่สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร

สมมติฐานในการวิจัย

1. สภาพแวดล้อมทางศาสนาของครอบครัวมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา
2. ความใกล้ชิดไกลศาสนามีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา
3. ความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมทางพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา
4. การเปิดรับรายการธรรมะทางสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา
5. การเปิดรับสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา

6. การเปิดรับสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความทันสมัยในระดับบุคคลของนิสิตนักศึกษา
7. ความทันสมัยในระดับบุคคล มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา
8. ความทันสมัยในระดับบุคคล มีความสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนาของนิสิตนักศึกษา

นิยามศัพท์

1. สภาพแวดล้อมทางศาสนาของครอบครัว หมายถึง ความเคร่งครัดทางศาสนาของครอบครัว การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การไปวัดของคนภายในครอบครัว รวมถึงการมีวัดศูนย์กลางศาสนาไว้ภายในครอบครัว
2. ความใกล้ชิดศาสนา หมายถึง ความถี่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ การฟังเทศน์ การนั่งสมาธิ การร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนา ของนิสิตนักศึกษา
3. ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ในเรื่อง อริยสัจ 4 เบญจศีล โอวาทปาติโมกข์ หลักไตรลักษณ์ หลักไตรสิกขา เรื่องของกรรม และเรื่องของนิพพาน
4. ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การที่บุคคลให้ความเชื่อถือ เชื่อนั้นเกี่ยวกับความเชื่อในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ได้แก่ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เรื่องกรรม ผลของกรรม นรกสวรรค์ และความเชื่อความมีอยู่แห่งนิพพาน
5. การเปิดรับสื่อมวลชน หมายถึง ความบ่อยครั้งในการฟัง การดู การอ่านข่าวสาร และความบ่อยครั้งในการฟัง การดู การอ่านตามประเภทข่าวสาร จากสื่อมวลชน 4 ประเภท คือ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร

6. การเปิดรับรายการเกี่ยวกับธรรมะทางสื่อมวลชน หมายถึง ความบ่อยครั้งในการฟัง การดู การอ่านข่าวสาร รายการเกี่ยวกับธรรมะจากสื่อมวลชน 4 ประเภท คือ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสาร
7. ความทันสมัยในระดับบุคคล หมายถึง คุณลักษณะระดับบุคคลในการแสดงออกทางการรับรู้ การแสดงออกท่าที ทักษะคติ การให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ตามแนวคิดของ Alex Inkeles (1976 :19-25) ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยแวดล้อม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือหน่วยงานพัฒนาอื่น ๆ ที่คิดจะใช้พระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ
2. ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การเปิดรับสื่อมวลชน และความทันสมัยในระดับบุคคล อันจะเป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ ซึ่งเป็นแนวทางและข้อมูลพื้นฐานให้ผู้สนใจศึกษาในเรื่องนี้ได้ศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย